

Scrisori filozofice
către o doamnă
urmate de
Apologia
unui nebun

Piotr Iakovlevici Ceaadaev (1794–1856) este unul dintre întemeietorii gândirii filozofice ruse moderne, convențional integrat grupării „occidentaliste“, opusă „slavofililor“. Se naște la Moscova într-o bogată familie nobiliară, frecventează universitatea moscovită, participă la campaniile împotriva lui Napoleon, trăiește în Occident între 1823 și 1826; după revenirea în Rusia elaborează, până în 1830, opera sa capitală, cele opt *Scrisori filozofice către o doamnă*. Apariția „Scrisorii întâi“ în revista *Telescop* declanșează în 1836 un scandal răsunător. Autorul este învinuit de antipatriotism, declarat nebun, ținut cu domiciliu forțat sub pază polițienească și supraveghere medicală zilnică, interzicându-i-se până la sfârșitul zilelor orice altă publicare. Nu reușește astfel să tipărească nici *Apologia unui nebun* (1836–1837), în care își explică „occidentalismul“ ca fiind întru totul patriotic. Manuscrisele *Scrisorilor filozofice*, descoperite târziu în arhivele rusești, aveau să vadă lumina tiparului în integralitatea lor, în originalul francez, abia în 1966 și 1970.

PIOTR CEAADAEV
Scrisori filozofice
căt̃re o doamnă
urmate de
Apologia
unui nebun

Traducere din franceză și note
de Janina Ianoși

Prezentare
de Ion Ianoși

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Pierre Tchaadaev
Lettres philosophiques adressées à une dame
présentées par François Rouleau
Paris, Librairie des Cinq Continents, 1970

© HUMANITAS, 1993, 2022, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Piotr Ceaadaev

Scrisori filozofice către o doamnă urmate de Apologia unui nebun /
Piotr Ceaadaev; trad. din franceză și note de Janina Ianoși;
prezentare de Ion Ianoși. – București: Humanitas, 2022

ISBN 978-973-50-7540-8

I. Ianoși, Janina (trad.)

II. Ianoși, Ion (pref.)

821.161.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

*Scrisori filozofice
cătire o doamnă*

SCRISOAREA ÎNTÂI

*Adveniat Regnum Tuum*¹

Doamnă,
Candoarea și sinceritatea sunt lucrurile pe care le îndrăgesc și le prețuiesc la dumneavoastră cel mai mult. Judecați, așadar, chiar dumneavoastră în ce măsură m-a putut surprinde scrisoarea primită. Calitățile acestea amabile m-au fermecat atunci când v-am cunoscut și tot ele m-au îndemnat să vă vorbesc despre religie, deși tot ceea ce vă înconjura era parcă făcut să-mi impună tăcerea. Gândiți-vă, așadar, încă o dată, cât de mare mi-a putut fi mirarea, primind scrisoarea voastră. Iată, Doamnă, tot ceea ce vă pot spune în legătură cu opinia pe care presupuneți că aș avea-o privitor la caracterul dumneavoastră. Să nu mai vorbim însă pe această temă; să trecem neîntârziat la partea esențială a scrisorii.

În primul rând, de unde ar proveni tulburarea gândurilor ce vă animă, ce anume vă neliniștește, ce vă obosește în asemenea măsură, așa cum spuneți, încât să vă afecteze chiar starea sănătății? Să fie oare vorba de o consecință regretabilă a convorbirilor noastre? În locul liniștii și al păcii pe care sentimentul nou ce s-a trezit în inima voastră ar fi trebuit să vi le procure, iată, el v-a pricinuit, dimpotrivă, angoase, scrupule, aproape remușcări; dar ce să mă mir? Acesta este efectul firesc

1. Vie împărăția Ta (lat.) – Matei 6, 10; Luca 11, 2.

al stării nefaste de lucruri care subjugă în general la noi toate inimile și toate spiritele. Dumneavoastră n-ați făcut decât să cedați presiunii acelor forțe care pun aici totul în mișcare, începând cu vârfurile cele mai înalte ale societății și până la robul care nu există decât pentru plăcerea stăpânului său. Dar, de altfel, cum ați fi putut dumneavoastră rezista? Tocmai însușirile care vă deosebesc de gloată sunt în măsură să vă facă și mai vulnerabilă la influențele nocive ale aerului pe care îl respirați. În mijlocul a tot ceea ce vă înconjoară, puteau oare să vă fortifice puținele idei pe care am putut să vi le spun? Aveam eu posibilitatea să purific atmosfera în care trăim? Trebuia să fi prevăzut consecințele și, de fapt, le-am și prevăzut. De aici aceste repetate reticențe, atât de puțin apte de a permite convingerilor să vă pătrundă în suflet și, evident, atât de susceptibile de a vă descumpăni. Dacă n-aș fi convins că suferințele – indiferent care ar fi ele – pe care un sentiment religios, nu pe deplin trezit în inimă, poate să le provoace acesteia sunt preferabile unei totale amorțiri, nu mi-ar rămâne decât să-mi regret zelul. Dar, nădăjduiesc, norii care vă întunecă astăzi cerul se vor împrăștia într-o bună zi, prefăcându-se într-o rouă binecuvântată care va fertiliza sămânța aruncată în inima voastră; efectul pe care vi l-au produs câteva vorbe fără valoare este pentru mine chezașia unor efecte mai mari pe care efortul propriului dumneavoastră intelect le va produce, cu siguranță, mai târziu. Lăsați-vă, Doamnă, fără teamă, în voia emoțiilor pe care vi le vor stârni ideile religioase; din acest izvor pur nu vor putea țâșni decât sentimente pure.

Cât privește lucrurile exterioare¹, vă va fi de ajuns să știți astăzi că învățătura întemeiată pe principiul suprem al unității și transmiterea directă a adevărului prin succesiunea neînteruptă a slujitorilor ei nu pot fi decât în cea mai mare măsură

1. Vorbind despre „lucruri exterioare“, Ceadaev are în vedere manifestările exteriorizate ale credinței.

conforme cu spiritul autentic al religiei, întrucât acest spirit este în întregime cuprins în ideea contopirii tuturor forțelor morale, atâtea câte există pe lume, într-un singur gând, într-un singur simțământ, și în instituirea progresivă a unui sistem social, sau a Bisericii, care trebuie să realizeze printre oameni domnia adevărului. Oricare altă învățătură îndepărtează de ea – prin simplul fapt al despărțirii sale de învățătura primară – efectul sublimii invocații a Mântuitorului: „*Părinte, mă rog Ție ca să fie una, precum Noi suntem una*”¹, și se dezice de Împărăția lui Dumnezeu pe pământ. De aici nu decurge însă că ați fi obligată să proclamați în fața lumii acest adevăr: fără îndoială, nu aceasta este vocația dumneavoastră. Chiar principiul din care derivă acest adevăr, ținând seama de poziția dumneavoastră în înalta societate, vă impune, dimpotrivă, ca pe o datorie, să-l priviți doar ca flacăra interioară a credinței voastre, și nimic mai mult. Eu mă consider fericit de a fi contribuit la orientarea gândurilor voastre spre religie; dar m-aș considera, Doamnă, extrem de nefericit dacă, în același timp, aș fi provocat conștiinței voastre dificultăți care, prelungindu-se, n-ar mai putea duce decât la o răcire a credinței.

Cred că v-am vorbit cândva despre faptul că mijlocul cel mai bun de a-ți conserva sentimentul religios este să te conformezi tuturor uzanțelor prescrise de Biserică. Acest exercițiu de supunere, care include mult mai multe lucruri decât ne închipuim noi și pe care – deliberat și în cunoștință de cauză – și l-au impus cele mai înalte spirite, este un veritabil cult adus lui Dumnezeu. Nimic nu fortifică în asemenea măsură spiritul în credințele sale ca practicarea riguroasă a tuturor obligațiilor ce se raportează la ele. De altfel, majoritatea ritualurilor religiei creștine, emenate de la rațiunea supremă, sunt de o reală eficacitate pentru oricine știe să se pătrundă de adevărurile pe care ele le exprimă. Nu există decât o singură excepție de la

1. Cf. Ioan 17, 11; 17, 21–22.

această regulă, de altfel general obligatorie, anume atunci când afli în tine însuși credințe de un ordin superior, care îți înalță sufletul până la chiar izvorul din care decurg toate certitudinile noastre, și care nu contrazic totuși credințele populare, ci, dimpotrivă, le confirmă; atunci, și numai atunci, este permisă neglijarea regulilor exterioare, pentru a te putea cu atât mai temeinic dedica unor lucrări mai importante¹. Dar vai de cel care va lua iluziile propriei sale vanități, dezamăgirile propriei sale rațiuni, drept iluminări ieșite din comun ce-l absolvă de legea generală! În ceea ce vă privește, Doamnă, ce altceva mai bun ați putea face decât să vă înveșmântați în haina umilinței, care se potrivește atât de bine sexului vostru? Credeți-mă, este lucrul care vă poate liniști cel mai bine spiritul agitat și revărsa armonia în existența voastră.

Dar există oare, vorbind chiar potrivit felului de a gândi laic, o manieră mai firească de a fi, pentru o femeie al cărei spirit cultivat știe să descopere farmecul studiului și al emoțiilor grave decurgând din meditație, decât cel al unei vieți ceva mai echilibrată, dedicate în mare parte gândurilor religioase și practicării religiei? Îmi spuneți că din lecturi nimic nu vă înrăurește în mai mare măsură imaginația decât tabloul unor existențe calme și senine, a căror contemplare îți odihnește sufletul și te scoate pentru o clipă din realitatea dureroasă sau insipidă, întocmai ca atunci când admiri un minunat peisaj câmpenesc în amurg de zi. Ei bine, în cazul dat, nu este cătuși de puțin vorba de un tablou fantastic și nu depinde decât de dumneavoastră să transpuneți în realitate una dintre aceste fermecătoare ficțiuni; nimic nu vă lipsește pentru a realiza acest lucru. Vedeți, așadar, că nu predic o morală mult prea austeră; în gusturile pe care le aveți, în visele cele mai plăcute ale imaginației voastre, caut eu ceea ce vă poate dărui pacea sufletească.

1. Fraza premergătoare lipsește din versiunea publicată în *Telescop*. Gagarin, care o restabilește, oferă chiar un text mai dezvoltat: „...credințe de ordin superior *celor pe care le împărtășesc mulțimile*.”

Există în viață un amănunt care nu are legătură cu ființarea fizică, dar o privește pe cea spirituală: el nu trebuie neglijat; ca și trupul, sufletul își are propriul său regim specific; trebuie să fii în stare să i te supui. Știi, este un adevăr răsuflat; cred însă că în țara noastră el mai are încă deseori meritul noutății. Faptul că suntem de-abia pe punctul de a descoperi adevăruri dintre cele mai banale în alte părți de lume și chiar, în anumite privințe, la popoare mai puțin înaintate decât noi constituie una dintre cele mai deplorabile particularități ale bizarei noastre civilizații. Și aceasta pentru că noi n-am mers niciodată în pas cu celelalte popoare; noi nu aparținem nici uneia dintre marile familii ale speciei umane; noi nu suntem nici ai Occidentului, nici ai Orientului, și nu avem tradițiile nici ale unuia, nici ale celuilalt. Situați parcă în afara timpului, educația universală a speciei umane pe noi nu ne-a atins. Admirabila legătură a ideilor omenești în succesiunea vremurilor, istoria spiritului uman care l-a condus pe acesta la stadiul în care el se află astăzi în restul lumii, n-a avut asupra noastră nici un efect. Ceea ce aiurea constituie de multă vreme însuși conținutul vieții și al societății nu este deocamdată pentru noi decât teorie și speculație. Și, ca să dau un exemplu, trebuie să vă spun, Doamnă, că dumneavoastră, care sunteți atât de fericit alcătuită pentru a recepta tot ceea ce este în lume mai bun și mai adevărat, dumneavoastră, care sunteți făcută pentru a nu ignora nimic din cele în măsură să aducă sufletului cele mai dulci și neprihănite plăceri, unde ați ajuns, vă întreb, în ciuda tuturor acestor calități? La a căuta să vă umpleți nu viața, ci ziua. Dumneavoastră vă lipsesc cu desăvârșire tocmai lucrurile care în alte țări constituie cadrul necesar al vieții, cadrul în care toate evenimentele zilnice să se rânduiască natural – condiție la fel de indispensabilă unei existențe morale sănătoase ca și aerul curat, sănătății fizice. Înțelegeți că nu este vorba aici nici de principii morale, nici de maxime filozofice, ci pur și simplu de o viață bine rânduită, de acele deprinderi, de acea rutină a

CUPRINS

Prezentare de Ion Ianoși 5

SCRISORI FILOZOFICE CĂTRE O DOAMNĂ

Scrisoarea întâi 21

Scrisoarea a doua 46

Scrisoarea a treia 64

Scrisoarea a patra 78

Scrisoarea a cincea 92

Scrisoarea a șasea 108

Scrisoarea a șaptea 140

Scrisoarea a opta 164

APOLOGIA UNUI NEBUN 173